

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. IX св. 5—6

БЕОГРАД 1958

О ГРАЂЕЊУ ИМЕНА СТАНОВНИКА У ОДНОСУ НА ИМЕНА ЗЕМАЉА И МЕСТА

1. Овде неће бити речи о пореклу, основној етимологији ових речи него о међусобном односу и распореду наставака за грађење. Разуме се — овде не треба очекивати нека открића; па ипак мислим да је корисно дати прегледнију систематизацију ових наставака. Тако ће се боље уочити закони грађења ових именица, а то је од великог значаја, јер се писцу — а нарочито преводиоцу — готово нигде као у овој категорији не намеће тако често потреба грађења нових речи.

Према овоме, тема овог прилога у великој мери се подудара са темом рада П. Скока „Творба имена становника од имена земаља и области“ (Језик II, бр. 3, 65—68). Скоков рад обилује прегледно изложеним материјалом и тачним објашњењима, па је намена овог прилога углавном да да допуноу и само у извесној мери модификацију Скокових закључака. Скок третира само различите наставке за грађење имена становника, њихов постанак и међусобни однос, не упуштајући се у зависност тих наставака од облика основног топонима; он такође не расправља о законитостима које одређују кад ће се употребити један а кад други наставак.

* У ранијим издањима свога правописа Д. Боранић је давао и правила грађења имена становника. Овде су добро уочене извесне законитости грађења, али дата правила не могу се потпуно применити. Боранић не узима у обзир зависност облика изведенице од семантике основне речи, а не узима у обзир ни наставак *-анац*, који је у новије време врло продуктиван. Тако он препоручује облике *Перувац*, *Бакувац*, а облици као *Кијеваљанин*, *Айињанин*, *Данац*, *Финац* према његовим правилима имали би се сматрати неправилним.

2. Рекло би се да одабирање наставака за имена становника зависи од неколико разнородних околности:

- шта је примарно а шта изведено, топоним или назив становника; овде има случајева кад су обе речи изведене;
- да ли је у питању старије или млађе образовање;
- где или у ком дијалекту настаје таква реч;
- ако је реч туђег порекла — у коликој се мери то одражава на тип грађења у нашем језику;
- какво је значење основног топонима (да ли је то име насеља или земље и сл.);
- каквог је облика основа (тј. каквог је гласовног склопа и колико има слогова).

Закони грађења и продуктивности најјасније се огледају код основа страног порекла, јер ту има највише удела опште, књижевно језичко осећање, другим речима — овде се најмање одражава утицај локалних, дијалекатских тенденција грађења. Разуме се, ово вреди тек кад издвојимо суфиксалне елементе туђег језика и посматрамо *наше* наставке за те речи. У помешаном раду Скок се углавном ограничава на домаћа имена.

3. Да прегледамо најпре суфиксе којима се изводе имена земаља и места, узимајући у обзир само оне суфиксе који не улазе (никад или понекад) у основу за грађење имена становника.

За имена земаља и области углавном се јављају ови суфикси.

-ска. Наставак је придевског порекла (*-ska*) и свакако претставља поименичавање: *Турска* = *турска земља*. У односу на име становника ово је очигледно секундарно образовање и углавном се изводи или од целог имена или по одбитку наставка *-ин*: *Турска*, *Мађарска*, *Хрватска*, *Словеначка*, *Бугарска*, *Немачка*, *Француска*, *Енглеска*, *Ирска*, *Норвешка*, *Шведска*, *Грчка*, *Данска*, *Финска*, *Швајцарска*, *Чешка*. Ово је некад био врло продуктиван наставак, а данас је непродуктиван и помоћу њега више не грађимо овакве именице. Отуда је у употреби за познатија имена, која су рано ушла у наш језик.

-ија. Наставак је туђег порекла (уп. *Italia*, *Dacia* и сл.). У односу на имена становника углавном се понаша као наставак, тј. не улази у њихову основу: *Србија*, *Македонија*, *Далмација*, *Славонија*, *Словенија*, *Банија* у односу на *Бановац*, *Тракија*, *Или-*

рија, Румунија, Албанија (Арбанија), Русија, Јерменија, Монголија, Манџурија, Индонезија, Полинезија, Месопотамија, Феникија, Абисинија, Еџипотија, Холандија, Еџипотија, Либонија, Лиџванија, Шџанија, Португалџија и др. Али има и таквих имена на *-ија* у којима се при грађењу имена становника овај суфикс понаша као део основе, другим речима — где се топоним осећа као примарна а име становника као изведена реч: *Србија* у односу на *Србијанац*, *Аустрија*, *Белгија*, *Либџија*, *Сирија*, *Аустралија*, *Бразилија*, *Боливија* и др. И поред великог броја речи са овим суфиксом, које постају такоређи и у наше време, не би се могло рећи да је он у нашем језику данас продуктиван. Он је продуктиван само утолико што се помоћу њега без тешкоћа могу у наш језик транспоновати имена земаља која у туђим језицима имају завршетке *-ia*, *-ie*, *-ия* и сл.

-ина. Само мали број имена земаља — и то домаћих области — има овакав суфикс: *Војводина*, *Херцеговина*, *Посавина*, *Подравина*, *Крајина*; слично се понаша и топоним *Пришћина* (уп. *Пришћивац*). Данас није продуктиван. Са именима становника претставља напоредна образовања од исте основе: *Херцегов-ина* : *Херцегов-ац* и сл.

-је. Уопште узето, овај суфикс у језику има широку примену за уобличавање сложеница са префиксом, чиме се наслања на глаголске именице, од којих можда и води порекло. Као топоним има доста ограничену семантику, условљену значењем падежне синтагме која му је у основи: *Загорје*, *Подунавље*, *Поморавље*, *Поволжје*, *Приморје*. У основу имена становника углавном не улази.

Појединих случајева постојања топонимског наставка који не улази у основу имена становника нашло би се на домаћем терену и још, као напр. *Пожарев-ац* : *Пожарев-љанин* (уп. Скокове примере: *Дубров-ка*, *Дубров-чанин* : *Дубров-ник*; *Трав-љанин* : *Трав-ник*; *Сарај-ка*, *Сарај-лија* : *Сарај-ево* и др.), али су они појединачног карактера, и ни у ком случају не могу бити углед за грађење.

4. Сад ћемо прегледати типове грађења имена становника, и то најпре у мушком роду.

Имена без наставка. Разумљиво је да се овај тип може употребити само тамо где је одговарајући топоним изведен неким

наставком. Ово вреди за наставак *-ска* и — сразмерно ређе — за *-ија*: *Мађар, Грк, Хрвај, Немац, Чех, Словак, Енглец, Француз, Румун, Монгол, Рус, Черкез, Киргиз* и др. По односу према *Словенацка* овамо иде и *Словенац*, али с обзиром на *Словенија* ишао би у другу категорију. Овде се могу убројити и имена становника према топонимима који су по облику *pluralia tantum*: *Бјеловлаш, Васојевић, Пашић, Његуш, Дробњак* и сл.

Имена земаља у односу на оваква имена становника претстављају секундарно образовање; отуда је природно што се овај тип најрадије јавља тамо где је из наше перспективе етнички моменат био значајнији од географског (уп. напр. *Хун*). Овим су одређене и границе продуктивности, наиме — за у ужем смислу етничке појмове, које не везујемо строго за одређени географски појам, овај тип се примењује без икаквих тешкоћа. Али на пример за становнике одређене земље овај начин грађења више се не примењује, и језичком осећању било би странно „*Норвег*“, „*Швајцар*“, „*Дан*“, „*Белг*“; *Швед* и *Шкоц* било би нешто прихватљивије.

Уосталом, у овој категорији може бити и доста страног утицаја (уп. *магвар, inglese* и сл.).

-ин. Речи са овим суфиксом врло су малобројне: *Турчин, Бугарин, Србин, Арајин, Тајарин* и једва још која. Семантички чине целину са претходном категоријом, па има и обличког колебања: *Цинцар* и *Цинцарин, Арај* и *Арајин* и сл. Вероватно су доста давно изгубиле продуктивност; у сваком случају данас се нове речи не граде по овом типу.

Реч *Русин* данас заправо пре иде у претходну категорију него у ову.

-инац. Суфикс је по Скоку постао од романског *-in-* и нашег *-ац*: *Далмајинац*; елеменат *-н-*, бар теориски, могао је доћи и према суфиксима *-јанин, -јанац*: *Шумадинац*. Овај тип грађења није више продуктиван.

-ез. Ово је талијански суфикс (уп. код Скока). Јавља се у свега неколика примера: *Бокез, Кинез*, понекад *Малџез* (или *Малџезанин*), *Калабрез*; и *Енглец* је овакво образовање, али се овде не осећа као суфикс. Није продуктиван, изузев кад се из туђег језика узме готово образовање.

-лија. Ово је „обична турска постпозиција -li која служи као одговор на турско питање: *Nereî sin?* „Одакле си?“ Одговор гласи: Сарајли, Нишли, Бечли итд.“ (Скок). Суфикс нема знатније продуктивности¹.

Поред поменутих има и још разних појединачних образовања као *Бошњак*, *Крајишник*, *Кордунаш*, чакавско *Драганишћак* (од *Драганић*, уп. *горшћак*), *Бокел*, *Нишевљанин*; кад би се детаљно прикупила дијалекатска грађа, нашло би се овога много више. Оваква образовања, међутим, у данашњем књижевном језику нису продуктивна.

Заправо, основних продуктивних наставака за мушка имена становника има три: — (*j*)анин, -ац, -анац.

— (*j*)анин. Иде међу најраспрострањеније и најпродуктивније наставке. Употребљава се углавном у овим границама.

а) За имена становника која се изводе од имена насеља обично и острва ако се основа не завршава на сонант: *Београђанин*, *Новосађанин*, *Карловчанин*, *Силмићанин*, *Никшићанин*, *Сурдуличанин*, *Зворничанин*, *Паризјанин*, *Чикажјанин*, *Одешанин*, *Пекинјанин*, *Празјанин*, *Хелсинчанин*. Од овог правила мало је изузетака и углавном се јављају код краћих основа, затим за насеља чији завршетак (вокал) није прилагођен нормама нашег језика, најзад тамо где би се јотовањем исувише деформисала основа; другим речима, тамо где се јавља наставак -анац.

б) Доста често и основе на сонант кад значе насеља имају овај наставак, нарочито тамо где би употреба наставка -ац могла изазвати забуну или нејасност: *Крушевљанин*, *Пољарељанин*, *Граховљанин*, *Лимљанин*, *Румљанин*, *Куљанин*, *Псковљанин* итд.

с) Од имена земаља овим наставком се нешто мање изводе имена становника, и то само ако се основа не завршава на сонант. При томе се или узме цела основа топонима: *Египћанин*, *Канађанин*, *Ирачанин*, *Алашанин*, и сл., или се одбаци суфикс -ија, ређе -ска, -ина: *Етиопљанин*, *Арабљанин*, *Трачанин*, *Индонезјанин*, *Полинезјанин*, *Швеђанин*, *Норвежјанин*, *Војвођанин*.

-ац. За овај наставак каже Скок да се не да „поставити правило када се употребљава само тај тип за изражавање моције“ и да се може казати једино то „да преовладава код прављења етника од земаља и ријечних области, мање код имена градова“.

¹ Уп. код Б. Маркова, НЈ н. с. VIII, 151—170.

Постоји, међутим, скоро без изузетка спроведена фонетска законитост: овај наставак употребљава се само онда кад се основа завршава на сонант; при томе се група сугласника — макар и био сонант у њој — не понаша као сонант. Овим правилом и тенденцијом коју Скок помиње одређене су границе ширења овог наставка.

То практично значи да се употребљава напореда са наставком *-јанин* преузимајући његову улогу код основа на сонант, и то код имена земаља и „ријечних области“ у основи доследно, а код градова делимично (заправо у новијим образовањима претежно).

Функцију оба наставка, међутим, — и то под сличним околностима — преузима компромисни наставак *-анац*.

Примери: *Сомборац, Бечејац, Јагодинац, Валевац, Ариљац, Мосџарац, Требињац, Вараждинац; Сремац, Посавац, Херцеговац; Ирац, Финац, Данац, Есионац, Шианац; Уругвајац, Иранац, Цејлонац, Јајанац, Авганисџанац, Сибирац; Азијац, Индијац* (становник Индије).

Зависност употребе наставака *-ац* од сонанта на крају основе уочио је Боранић. Он, међутим, за репартицију наставака *-ац* и *-јанин* не узима у обзир семантички моменат о ком говори Скок, него узима као једини критеријум број слогова основе: вишесложне сонантске основе добијају по њему наставак *-ац*, а једносложне сонантске, као и све остале основе без обзира на број слогова — наставак *-јанин*. Извесне зависности од броја слогова у овом смислу свакако има, али се она не може узети апсолутно (уп. *Данац, Финац, Ирац, Дорац, Јонац*); такође се не могу сматрати неправилним образовања са наставком *-јанин* од имена градова са сонантском основном *Аишињанин, Кијевљанин, Солуњанин* и сл.

-анац/-јанац. Овде имамо двојакe контаминације: романско *-ап-* + наше *-ац* и контаминацију *-јанин* и *-ац*. Пример за прво је *Мароканац, Корзиканац* и сл., а за друго *Пироћанац, Врањанац, Пећанац, Скопљанац* и Скокови примери *Драганићанац, Крашићанац* теориски могу бити и једно и друго (вероватно су примери са истока по типу *Пироћанац*, а западни могу бити и другог типа — уп. код Скока *Јасканац*).

Суфикс *-анац* врло је продуктиван, нарочито за новија образовања од имена земаља. Границе ширења тешко је одре-

дити; уместо тога навешћу познатије примере: *Корзиканац, Сицилијанац, Мароканац, Белгијанац, Перуанац, Србијанац, Чилеанац, Индијанац, Бразилијанац, Боливијанац, Аустријанац, Аустралијанац, Јаванац, Тибетанац, Тебанац, Сјартијанац, Африканац, Американац*. Изгледа да се овај тип нарочито шири код топонима на *-ија* ако се то *-ија* не осећа као суфикс, затим код имена на вокал, нарочито краћих.

Ова три суфикса, *-јанин*, *-ац* и *-анац*, претстављају данас основне продуктивне категорије за грађење нових имена становника. Њихова репартиција зависи од више момената, у вези са обликом основе, са обликом и семантичким пољем суфикса, најзад са пореклом суфикса и старошћу одређеног образовања. Суфикс *-ац* од сва три сам за себе је најнејаснији, јер има у језику и друге функције. Суфикс *-јанин* потпуно је јасан (тј. не изазива асоцијације на друге семантичке категорије), али су његове незгодне стране у томе што јотовањем деформише основу и што се не може додавати основама на вокал. За разлику од ова два, суфикс *-анац* не изазива промене у основи и сасвим је јасан, али као новији суфикс нема довољно подлоге у домаћим образовањима, тако да се углавном примењује код страних речи.

6. Женска имена становника по правилу стоје у утврђеном односу према мушким именима, према којима се односе углавном као секундарна образовања. Односи су код распрострањенијих образовања доста прости. Углавном долазе у обзир три наставка: *-(ан)ка*, *-(к)иња* и *-ица*.

-ица. Ограничен је на мали број доста разнородних образовања и није више продуктиван: *Мађарица, Швабица, Тојица, Немица, Сремица*; чује се и *Бокезица*, понекад и *Енглезица*.

-(к)иња. Стоји углавном према мушким именима без наставка или са наставцима *-ин*, *-ез*, и то ретко код основа на сонант: *Чехиња, Влахиња, Гркиња, Туркиња, Рускиња, Енглескиња, Францускиња, Кинескиња*. Према наставку *-ац* долази углавном код једносложних основа: *Данкиња, Иркиња*. У овим границама је и продуктиван, нарочито код основа на веларе и фрикативне дентале (*Саскиња, Козакиња* и сл.) и онде где би суфикс *-ка* могао изазвати нејасност.

-(ан)ка. Овај наставак је далеко најпродуктивнији. У облику *-анка* он долази редовно према мушким наставцима *-јанин*

и *-(j)анац* (однос *Хваранин-Хварка*, *Груђанин-Груђка* покрајинске је природе и у књижевном језику није продуктиван).

У облику *-ка* долази углавном у овим границама.

а) Скоро редовно према мушком наставку *-ац*: *Босанка*, *Црногорка*, *Шћанка*, *Јајанка*, *Сомборка* итд. Ипак према *Црнац* имамо *Црнкиња* (*црнка* има друго значење), према *Сремац* и *Немац* — *Сремица* и *Немица*, па и код других једносложних основа обичан је наставак *-киња*: *Финкиња*, *Данкиња*, *Иркиња*; можда би се нашао још који изузетак (услед тежње да се избегне нејасност, која код наставка *-ка*, с обзиром на широко семантичко поље, није искључена).

б) Према мушким именима без наставка (или са наставком *-ин*) употребљава се наставак *-ка* првенствено за основе на сонант, па и на друге сугласнике сем на веларе и фрикативне дентале (код ових последњих не — зато што би дошло или до сливања сугласника или до подударача са придевским наставком *-ска*, а обоје би довело до нејасности). Примери: *Монголка*, *Словенка*, *Јерменка*, *Цинџарка*, *Шийџарка*, *Румунка*, *Арнауџка*, *Арајка* итд.

Уопште речено, за женске суфиксе вреди ово: наставак *-ица* чува се само лексички, и може бити продуктиван само у дијалекатским границама; наставак *-киња* алтернира донекле са *-ка* и продуктиван је углавном тамо где је наставак *-ка* незгодно употребити; *-ка* и *-анка* основни су продуктивни суфикси.

7. Свакако би се на српскохрватском терену нашло доста територијалних разлика у међусобном распореду ових суфикса. За прецизније податке у том погледу потребна би била опсежна истраживања, и ја у то овде не могу улазити. Ипак се већ из познатих примера назире извесне локалне тенденције.

Пре свега, однос *Хваранин-Хварка* констатован је за далматинске говоре (уп. рад М. Храстеа, *Језик I*, бр. 1). На истом месту Храсте одређује и простирање типа *Загрејчан* (без крајњег *-ин*).

Према примерима *Пирођанац*, *Врађанац*, *Пеђанац*, *Скојљанац* назире се ареа (или једна од ареа) наставак *-(j)анац*.

Познато ми је за староцрногорске говоре да тамо преовлађује наставак *-јанин* и код основа на сонант: *Цетињанин*, *Гуси-*

њанин, Плављанин, Грављанин, Кошоранин, Кривошијанин; једино код сложених имена имамо *-ац*: *Црногорац, Доњекрајац, Горњейолац, Приморац* и још *Трешњевац, Кобиљевац* (ова два примера свакако услед дисимилације). Према томе, овде бисмо имали друкчије стање него на пример у севернијим говорима (уп. у Бачкој *Сомборац, Ајашинац, Бечејац, Пачирац, Чанџавирац* итд.).

Такође је у староцрногорским говорима према мушким именима без наставка доследно спроведен однос *-ка/-киња* — у зависности од тога свршава ли се основа на сонант: *Пекличкиња, Цуцкиња, Бјеличкиња*, али *Косијерка, Пијерка, Шитишарка* и сл.

8. У закључку поменутог рада Скок каже ово: „Јасно излази, да нема говора о каквом генералном правилу при творењу наших етника. Ту, према томе, чистиоцу језика не преостаје ништа друго него ослушкивати народни говор и тенденцију при грађењу, тј. одлучити се за онај облик, који говори и употребљава у већини народ или његови добри писци. Према томе, он неће стварати нова етника као Јастребаршчанин од Јастребарско, Светојањанин од Света Јана, Приштинац или Приштињанин од Приштина итд., кад народ тако не говори, него ће узети Јасканац, Светојанац, Приштевац, како народ уистину говори.“

Мислим да овде Скоков став изискује извесну модификацију, и да не треба круто спречавати тенденцију књижевног језика да отстрани разне локалне особености и подведе таква образовања под своје законе продуктивности. Према тома нећемо сматрати неправилним: *Конављанка, Груђанка, Травничанин, Сарајевка* и слична образовања која су потпуно у духу књижевног језика.

Сем тога, видели смо да се могу констатовати извесне опште тенденције продуктивности, иако не тако строга правила каква је давао Боранић. Овде ћемо те тенденције претставити схематски, разликујући за оба рода ове колоне: етничка имена код којих је етнички моменат примарнији него географски (Е), имена становника насеља (Н) и имена становника земаља и области (З).

О С Н О В Е	Е		Н		З		Н и З	
	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.
на сонант	(-ин)	-ка / (-киња)	-ац	-ка	-ац	-ка (-киња)	-(j)анац	-(j)анка
на остале сугл. сем с, з, к, г, х			-јанин	-јанка				
на с, з, к, г, х					-јанин	-јанка		

Или речима: требало би се при грађењу држати бар ових правила:

а) наставком *-ац* могу се градити имена само од основа на сонант;

б) према наставцима *-јанин* и *-(j)анац* женски наставак је редовно *-(j)анка*;

с) код имена земаља не ваља употребити наставак *-јанин* за основу на сонант;

д) женска имена становника са основом на велар или фрикативни дентал не добивају наставак *-ка*.

Има и још једно „правило“ којег се треба држати у језичкој пракси, што нарочито вреди за новинаре и преводиоце, наиме — треба избегавати грађење рогобатних имена. Тако је боље рећи *стаповници Курска* или *Иркујска* него *Куришјани* или *Иркушјани*, боље *грађанин Монјевидеа* него *Монјевидеовац* или *Моњјевидевљанин* и сл. Такође треба избегавати уношење туђих суфиксалних елемената у наша образовања.²

Мишар Пешикан

² У часопису Језик, књ. IV, бр. 5, стр. 157 М. Зоричић с правом критикује образовање *Шкојланђанин*, јер се код нас не каже *Шкојланд*. Правилно би било *Шкој*, *Шкојкиња* иако ови облици нису довољно обични. Он критикује и облик *Арабљанин*, али овде постоји семантичка диференцијација: Арабљани живе само у Арабији, а Арапи и ван ње (уп. однос *Србин*: *Србијанац*).